

Килим на три квітки

Ніна Бічуя

КИЛИМ НА ТРИ КВІТКИ

Зміна краєвиду, облич та настроїв народила таку радісну й рятівну просвітленість, аж боязко було обірвати її різким рухом, надто голосним словом чи просто сміхом...

Позбавлена декоративності лагідна природа приймала людину в себе і не відпускала й на мить, як музика не відпускала танцюристів, тримаючи їх протягом святкового дня в незмінному стані щасливого збудження.

Природа дозволяла торкатись усього й на землі, і в серці, дозволяла усвідомлювати, що нема дрібного й великого, білого й чорного, а є непорушна єдність усього з усім, і я починала поволі розрізняти навіть, про що грала мідна музика, підтримувана упертим барабаном, і над чим розмірковували старі вітряки. Вітряків стояло там два... три... чотири... може й більше, та вони були не всі видимі оку, бо відступили кудись далеко за пагорби, залишивши біля села кількох, схожих на мандрівників у роздумі — чи не попроситись на нічліг он у ту крайню хату й випити там склянку смачного саморобного вина, заївши його бриндзою. Ще можна було б порівняти вітряки з вартовими, яких поставили тут хтозна-як давно й хтозна-що охороняти, а потім забули прислати когось на зміну, і вони, виконуючи свій одвічний обов'язок, стоятимуть так завжди.

Можна б їх було порівняти і з межовими знаками, що відділяли село від решти світу,— далі починалася зорана земля та неглибокі балки і яри, на дні яких росли верби і тонесенькі пасма вербових гілок невпинно ворушилися на осінньому вітрі. Пасма були рудаво-прозорі, і від їх прозорості ще чорнішою виглядала масна, щедра земля, готова навіть камінь оживити в своєму лоні.

І чим вище вибиралося по небу сонце, тим ласкавішою ставала земля, гарячого й аж наче паруючою в осінньому приморозку, і здавалось, що вітряки, й верби, й усе село, підсвічені легеньким саявом, стають тендітні й прозорі.

Село було трохи розкидане, так. наче кожен закладав оселю, не думаючи спершу про сусідство, але потім поміж хатами розрослися сади, зв'язали їх докупки й породили надійну єдність.

Один із таких садків спускався пологим пагорбом до вузької чи то річечки, чи то джерельця з каламутною по осені водою, з човенцями пересохлого й опалого листя, з тихим і ласкавим плюскотінням дрібних хвиль. Сад уже позбувся таємничої літньої зеленості, і навіть осіння різнобарвність покинула його; дерева стояли майже зовсім оголені, лиш де-не-де купками чи самотою тремтіли на гілках листки і вітер смикав, обдирав їх, наче дратувався з такої непотрібної упертої невіддатливості часові.

Зате земля вся була вистелена густо, барвисто, і долі лежали ще чомусь не зібрані зеленкуваті яблука, біляста паморозь заснувала їх, і під ногами потріскувало, тоненько й наче звіддалік листя, прибите раннім морозцем, на який чатувало сонце, випростовуючи між стовбурами яблунь, грушевих та абрикосових дерев голубувате

проміння. Найвиразнішою плямою у передзимовому самозаспокоєнні саду була рухлива грудочка — жовта синиця.

Пара дятлів довбала кору, вертячи туди-сюди бистрими голівками, у струмку стріпували білими крилами качки, пахло тим найдивовижніші у світі запахом, яким насичений дим паленого сухого листа пізно восени, а на тоненькій гілочці молодого грушевого дерева, тягнучи ту гілочку вниз важким тягарем, висіла остання груша, і я, майже каючись за здійснене святотатство, зняла плід з дерева й надкусила. Рот наповнився холодним і терпким присмаком, груша була ледь приморожена і від того якась особливо пахуча й соковита.

У саду наїжено й сумно стояв погаслий, ще не прикритий на зиму трояндовий кущ, а білі та брунатно-цеглясті хризантеми, наче анітрохи не підвладні холоду й незаперечності осені, світилися понад сірувато-зеленим дощаним парканом, як зайшли гості в цьому позбавленому яскравості сплетінні стовбурів, гілок і сонячного проміння; на лаві ж під парканом стояли й лежали глиняні глечики, витонченість форми брунатність кольору наближала їх до свіжої краси хризантем. Хотілося зрізати кілька квіток на високих тонких стеблах, поставити їх у глечик, внести до хати трохи тієї осінньої неповторності...

Упродовж кількох годин я спостерігала землю здалека, зблизька й зовсім зблизька, притулившись долонями до неї так тісно, що, здавалось, нас уже не можна буде роз'єднати. Я дивилась на неї з круглого, як пташине око, вікна літака, і вона перехилялась, гойдалась і знову випростовувалась, кольори на ній різно й різко розмежовувались і знову зливалися в один коричшовато-зелений потік, потім вона миготіла мені назустріч і повз мене, повз набитий людьми автобус і знову ж дозволяла оглянути себе майже впритул, коли окремі деталі стали доступними зорові і можна було лягти на притолочену осінню траву й придивитись до землі отак, лежачи, коли вона швидко насувається просто на тебе, на облюбований тобою навдивовижу теплий, вигрітий рештками сонячних променів клаптик простору, насувається з усіма своїми містами, селищами, погаслими й розквітлими кущами троянд, старими вітряками, поїздами, грушевими деревами, усіма сущими на ній спогадами й надіями, зі своїм упертим і невідступним запитанням, вимогливим і постійним — а пощо ж ти є, пощо ти топчешся по моєму тілу, пощо ти перебуваєш день нинішній і вступаєш у завтрашній?

Хтось про когось сказав: він став поетом, бо на математика йому забракло фантазії. То, може, і я усього лише через брак належної дози фантазії узялася до літератури, і тому тепер так смертельно мучуся, намагаючись зрозуміти: хто, коли і як уповноважив і мене до цього, хто дав мені право творити своєю мізерною уявою якийсь власний світ або ж намагатися відтворити існуючий? Хто дав мені право говорити й промовляти за когось, виповідати чужі радощі й сумувати чужими печалями, й здогадуватись про чужі думки й почуття, й приписувати комусь свої власні наміри, і як мені збагнути, де я, а де світ, де я кінчаюсь і де починається вигадане чи сотворене мною, і де воно стикається зі світом існуючим?

І тому так важко заздрю тим, кому вистачило фантазії стати математиком,

зайнятися справою, результати якої відчутні й матеріальні, і перестає бути для мене потіхою веселе запевнення Сірано де Бержерака, ніби удвічі прекрасніше те, що не приносить видимої користі. Бо ніби що за хосен з тієї сотні списаних словами білих сторінок паперу й одної-двох думок, котрих, може, ніхто й не запримітив у плутанині фраз?..

...Звечоріло, і небо потемніло, стало чорним, як сама земля, а земля поглибшала, мов дно колодязя, хтось вимовив: он скільки зірок повтикано у небо,— а невтомні музики на широкому майдані враз утомилися, обірвали гру і звільнили врешті танцюристів, розірвалося коло й випустило тих, хто все ще не міг спинитися, кого далі вів ритм і змушував рухатися шалено швидко, і тоді музики рушили зі своїми інструментами уздовж темної, майже невидимої дороги, де їм присвічували тільки відблиски місяця на мідних трубах, рушили один за одним і, як з великої ласки, знову оживили й понесли за собою мелодію, уже захриплу й утомлену, а також повели танцюристів — молодих хлопців, які, поклавши руки один одному на плечі, рухалися колом у танці вздовж дороги, і в тих же відблисках міді й місяця чорними тінями вихилялися їхні гнучкі постаті, злітали високо й легко над землею довгі неструджені ноги; це був останній, прощальний танок парубків, настільки буйний і незаперечно парубочий, що дівчата мусили посторонитися, забрати геть свої розпашілі гарячі обличчя, губи й руки, мусили дати парубкам волю й право на той танок; діти, й дорослі, й старі йшли услід за танцем, покрикували й погейкували, підхльоскуючи вигуками парубків по довгих ногах, повеліваючи невтримний рух і темп.

У хаті піч від жару здавалася червоною і ніби пливла в гарячому повітрі, ще більше розігрітому людським диханням, голосами, музикою, що все звучала й звучала, хоча музики давно відклали інструменти: принаджував запах святкових страв, серед яких пекучий перченою гостротою борщ і льодянис-тий холодець займали не менш почесне місце, аніж власноручно випечений до свята в кожній хаті високий і пухкий білий хліб й горілка; чорнооке хлоп'ятко тоненьким голоском виводило понад гамором якусь дитячу пісеньку, в якій не розпізнати було ані слів, ані мелодії, і гамір дорослих голосів замовкає, малому серед старших вільно так мало й так багато водночас, його будуть слухати мить, але на ту мить в кожному ворухнеться щось добре, та мить заронить у кожне серце світлу святковість і невиразний спогад про власне досить давнє малолітство.

Стара жінка виймає зі скрині величезний килим, який тут називають скорцою, — показати людям: скорца важка й чорна, чорнота її глибока, як чорнота землі, і на чорноті — червоні квіти, великі, палахкотливі, як пригасаючий жар, і поміж червінню — заспокійливий колір зелені, свіжого листя, якому дає життя чорна земля. Це таке розкішно-святкове видовище для ока, що аж примружуєшся, вбираючи в себе красу тої старовинної скорші, того дива,— і тепер уже добре розумієш, що люди тут не бояться чорного кольору, бо він для них не знак печалі, а знак землі, на якій вони живуть, і тому так беззастережно малюють у чорне зовнішні стіни будинків, полишаючи місце для блакитних дверей, зеленого причілка й для білих різьблених з дерева граток на

вікнах, тому так натхненно кладуть на тло скорці червоне й зелене. Скорці колись і не думали пускати на продаж — то були тільки весільні дарунки дочкам і невісткам, празникове убрання стін — уздовж усієї хати, на білих стінах. Найтрудніше зробити скорцу на три квітки, коли мотив розкритої, з гарячим червоними пелюстками троянди повторюється тричі на чорному тлі килима. Довгими зимовими вечорами, від осені аж до весни, тчеться така скорця.

Хтось із родичів нашого приятеля-літератора. в родинну хату якого ми цілим гуртом приїхали зі Львова,— хтось із родичів сказав, обіймаючи широко розпростертими долонями й чорнооке хлоп'я з його пісеньками, і застільні балачки, а також і буденні справи, й буденну роботу, про яку не забували на свято, і парубочий танок посеред ночі, і чарівну скорцу на три червоні квітки, і всю чорну землю,— хтось докірливо й нагадуюче сказав: а ти ж про це ще не написав, — слова були звернені до мого товариша.

ніби той, хто говорив, і його односельчани вислали колись давно хлопця у світи, аби він розповідав і нагадував світові про них, і тепер докоряли, що не все ще розказано, і я раптом забажала, щоб докір торкнувся й мене самої, і я позаздрила товаришеві, що так звернувся до нього, потім з відкритою на цей тон і докір душею чула ті ж слова й ту ж інтонацію від багатьох інших у селі, й мені без міри хотілось, щоб хтось голосно заговорив так про мене, щоб хтось дорікнув, порадувавши своєю вірою у те, що розповідати можна про все, як можна зорати навіть безплідну землю й змусити її родити хліб.

Село і люди, які прийняли нас так, наче чекали віддавна й тепер страшенно раділи, що ми врешті з'явилися і вони можуть виказати нам своє добре ставлення до кожного з нас, ті люди, які частували нас вином і бриндзою, і хлібом, показували розкішні скорці,— усе це близьке моєму колезі, бо він родом звідси і йому належить писати про те, а земляки чекають саме від нього, аби він написав.

Та вже коли писання — і моє ремесло, то чи ж не вільно мені той людський докір узяти й на власний карб і не випитувати, хто дає мені право говорити за когось і про когось, бо ж те право, напевно, могло прийти у момент, коли почулося чиесь волення, коли зрозумілим стало чиесь бажання зостатись на світі довше, аніж визначено земним життям, чи коли уздрілося захід сонця і рух автомашини по бруківці такими, як їх не бачив ніхто до тої миті.

Нащо питати, хто дав право займатись своїм ремеслом — чи ж питала про таке право жінка, яка бралася ткати скорцу на весільний дарунок своїй доні?

Де там, я не збираюся звужувати призначення літератури чи й мистецтва взагалі до ролі чогось такого, що лиш може продовжити термін земного буття й тривання людини, події, ідеї, миті заходу сонця; ні, я кажу тільки, що маю надію лишити щось від світу, який був мені видимий і якого не встиг чи не зумів побачити хтось інший.

Я знаю, що цей щасливий настрій спокійної віри у власну потрібність мене, і знову повернеться сумнів, і вагання, і питання, на які не матиму відповіді, але водночас я також знаю, що мушу хоч щось із баченого мною і зрозумілого мені утривалити,

притримати за допомогою слова, бо іншим матеріалом володіти не вмію — та вже й не навчусь.

Якщо скорца, роблена довгими вечорами на ткацькому верстаті в селі, що примостилося на рівнинній чорноті буковинської землі, поміж дорогами в світи й старими вітряками,— якщо скорца, над якою так довго трудилися з бажанням побачити її викінченою і подарувати комусь молодому на щастя й для краси,— якщо скорца та, не дай боже, зотліє раніше, ніж хтось устигне зробити нову,— то нехай би вона мала продовжене життя, бо мені пощастило бачити її.

І стали переді мною, наче забутий і несплачений борг, як викопані з землі деревця, що їх я надумала було посадити якраз у ту пору, коли почало опадати пожовкле листя, та так і не посадила, залишила висихати й замерзати через зиму й тим прирекла на непотрібну й безглузду погибель і їх, і той урожай, який би вони могли принести,— і стали переді мною всі не сказані вголос слова, усі добрі думки, що майнули блискавкою й обернулися у попіл, не викликавши ні в кого ні схвалення, ні заперечення, усі збляклі кольори, усі цікаві розмови, усі дні, покинуті й забуті, як зіжмаканий клапоть паперу, всі люди, які полишили в мені щось від себе, усі події, яким довелося зникнути без сліду...

Не сподіваюся, що мною написане може стати комусь порадою, не сподіваюся, що воно комусь переверне душу й змусить чинити так чи інакше, не надіюся, що буде комусь порятунком і одкровенням, але нехай би хоч було як маленький вогонь, біля якого можна обігріти руки. Всього-на-всього погріти замерзлі руки.

Едіт Шаф, здається, казала, що вона відчує себе остаточно самотньою тільки тоді, коли не матиме друга, якому можна буде подзвонити після дванадцятої години вночі і він не виявить невдоволення, не бурчатиме, що його підняли зі сну, завадили в роботі, при вечері чи при коханні. Я б хотіла, аби те, що напишу, стало хоч для когось одного на світі таким приятелем, якому можна нагадати про себе о будь-якій порі дня чи ночі.

Я б уже могла досі написати про дівчинку, — і чом же я таки не написала? Про малу чотирирічну дівчинку, яка в чорному, скрученому судомою, гарячому, стиснутому ніби навіки стовпищі евакуйованих, змушених війною до нагального від'їзду людей, пам'ятає лише про свою улюблену ляльку, міцно затискаючи її під пахвою і намагаючись не загубити в той же час матеріної руки — єдиної опори в натовпі чужих, незрозумілих у своїй дивовижній стурбованості людей. Тільки маючи цю опору, можна нічим не тривожитися, лише отою своєю улюбленою лялькою, на яку,— здається дитині,— чигає сто-чи мільйонноголо-вий і мільйонноголосий натовп; безжально роздерта на шматки й водночас зв'язана до купи смертельним передчуттям юрба ніби заповзялась на ляльку, видирає її з рук, шарпає, забирає в дитини улюблену її іграшку на поталу чи на пожертву, і слабеньке завзяття не рятує, немічне "я" упирається, змагається з юрбою, але це не допомагає зовсім, лялька видерта, потоптана, потовчена сотнями ніг, і ніхто навіть не помічає її тепер, коли вона десь там, під ногами, на землі, і хай би проклятим був той перший і кожний наступний день війни, і невже не буде нічого, невже не відродиться все, що існувало раніше, невже ніхто не помітить ляльки і

зникне все — бо навіть материнська рука ослабила свій потиск, і в дитині родиться страх, що вона може загубитись, потоптана без опори й без чийогось на те бажання, а просто тому, що ніхто її не бачить, не помічає, не знає й не чує, всього лише від сліпоти й глухоти того несподівано виверженого містом на вокзал людського натовпу, відірваного від звичайного, зрозумілого і вивіреного розумом і душею буття, від любові, роботи і дому, від віри у завтрашній день, дитина не може пояснити нічого з того, що почуває й думає, їй нікому зараз цього сказати, треба тільки запам'ятати, не забути, може, в цьому — ря-тунок; і все ж дитина випускає на мить материнську руку, перемагаючи або й просто забуваючи страх, бо побачила під тисячами ніг і слідів ще не затовчену, незакаляну, єдину серед цієї чорноти білу пляму. Видно, інша дитяча рука так само напружено тримала річ, узятую з дому, вихоплену з минулого, до якого вже не можна повернутись, яке ще зовсім не мусило ставати минулим і мало й могло довго тривати в часі теперішньому,— комусь, як дівчинці ЛЯЛІ.-ку, ви дерли'звичайну маленьку дитячу книжку. Талісман. Спогад, ниточка, часточка минулого.

Материнська рука в поспіху й жаху намагалась відчутти присутність дитини. Дитина в такому ж поспіху намагалась виловити, порятувати з-під людських ніг книгу, довгий ешелон витягнув своє втомлене тіло й з відвертим небажанням, з судомним посмикуванням важких і неповоротких суглобів чекав на людей; вони пнулися, вдиралися, втискувалися у вагони, дерли й смикали його кожен для себе й для своєї дитини, вимагаючи рятунку для власного тіла й власних надій,— а поїзд у передчутті невідворотного впуслав, приймав у себе той натовп, що розсідався, розсипався, і зрушив з місця, щоб зустрітись зі своєю погибеллю на сороковому чи на тисячному кілометрі від міста: він зійшов з рейок, у нього влучила бомба, і він позбувся половини свого тіла, а разом і чорного, закривавленого натовпу, на який дивилась дівчинка зсудомлено, як віру в спасіння і в життя, і в доброту, тримаючи знайдену й порятовану книжку.

Юрба остаточно розпалася на малесенькі н тремтячі клубки життя, і чомусь тільки тепер люди стали приглядатись одне до одного, вражені вже не стільки страхом за власне існування, як жалем до кожного, співчуттям і розумінням кожного, хто потрапив у це однакове для всіх страждання, і дитина тепер також усвідомлювала не тільки себе, материну руку й талісман, ай свою приналежність до натовпу й спільність із ним...

Перечитала усе написане — коротенькі фрази не передають бажаного, вони перепиняють одна одну комами, крапками, підставляють одна одній ніжку, бавляться, злітають угору, як легкі повітряні кульки.] який усе ж таки гарний хто його знає ким винайдений період, як він пливе разом з думкою, як дозволяє висловитись, як дозволяє розкритись, щоб дивився кожен на червону кров думки, на пульсуючий нерв її,— прекрасні періоди, жорстокі, як безконечна дорога в океані,— з рівним напливом хвиль, з натхненною появою дев'ятого валу, з передчуттям шторму; гарячий шал, повінь, потоп, невтримність, вавілонська вежа, відважно будована все вгору й угору, паралельні прямі, які, одначе, десь мусять перетятись у безконечності,— не знайду

порівняння, бо цього ні з чим не можна порівняти.

Маю спокусу переплисти найдовший в світі період, безконечний, як моя вулиця, як та вулиця, звідки дівчинка вирушила в світ з лялькою під пахвою,— Городецька, вмістилище міського руху, безсонної, бездонної напруги дня, невпинної заклопотаності і суєти; упродовж доби поєднані тверезість праці і оп'яніння відпочинком, запах чебуреків і хліба, пива й одеколону, сміху й слів, суміш трамвайного гуркоту й двигтіння вантажних машин; несподівані провулки, де не затримується ніколи рух, ті провулки ще із самих себе виштовхують і випинають кострубатими ключицями звивини тротуарних ліній і галас, вивергаючи рух у головну артерію і примножуючи силу її життєздатності й пульсування,— мила моя, славна, як напам'ять вивчений у дитинстві і назавжди закарбований у мозку вірш, з якого я не маю права викинути жодного рядка, не маю права забути жодної деталі чи розділового знака, бо інакше щось обов'язково зміниться в мені самій, адже від неї починалася моя тривка, навічна любов до міста,— многолюдна, многозначна, многорозуміюча, неповторна, найсмутніша й найвеселіша, найзвичайніша і найдивовижніша, з дитинства знайома і зовсім незнама, моя вулиця, що спинається вічно й невтомно вгору від котловини в центрі аж до останнього широкого видиху в заміську магістраль,— рідна моя Городецька, довша в тисячу разів од будь-якого найдовшого в світі періоду, якого мені не скласти, не звести до купи, бо мені бракує буденних слів, щоб сказати все, що я знаю і чого не знаю про мою вулицю; а гарних слів я не хочу вживати, вони можуть звучати фальшиво й порушити правду й істину твоєї звичності і твоєї загадковості — мила моя вулиця, майже тридцять років мого власного життя, і сірий камінний балкон моєї квартири — така сама невід'ємна деталь Городецької, як і мого життя, і мені завжди буде здаватися, де б я не була і як далеко не перебувала б, що все одно я десь там, на моїй вулиці, моя нога торкається саме того тротуару і тієї бруківки, і тільки ті вікна дивляться на мене з цікавістю, і тільки ті двері ладні відкритися передо мною, щоб допустити мене до своїх найпотаємніших і найглибших несподіванок, і все одно, що б не трапилося зі мною, я буду повторювати для себе той вивчений напам'ять вірш з усіма словами і всіма розділовими знаками, хоч би якими непотрібними, смішними чи наївними здавалися вони людям,— а маленька дівчинка з лялькою, про яку я досі так і не написала, переходить через Городецьку, притискаючи до себе ляльку й учепившись матиної руки.

...Чи дозволиш,— я б хотіла доторкнутись до тебе? Та ти не бійся, мала, я не ображу тебе, навіть якщо напишу про твої очіска, що тримають у собі весь білий світ і вміють берегти чужу таємницю, і свою також, і мені так соромно дивитись у ті твої світло-зелені, часом аж ніби сині від чорних тіней вій очі; я маю охоту перевести тебе через галасливу, невтримну вулицю, треба тільки перечекати, поки переїде цей довжелезний, безконечний потік машин, а тоді вже й можна переходити, але я бачу, ти не хочеш чекати, ти хочеш перебігти, перескочити, тобі бракує терпіння й часу, тебе підганяє цікавість, ти поспішаєш, упираєшся і видираєш уперто свою руку з моєї, і ще упертіше, недовіжливо дивишся на мене якось трохи спідлоба, ти поняття не маєш, хто я така, і

невідомо, чи я тобі подобаюсь, може, зовсім не подобаюсь; і ти не рада зустрічі зі мною, тому й видираєш руку з упертістю норовливого дівчати; я ж сама розгубила не знаю де, коли й чому, всю твою упертість, мовчазність і всі твої таємниці, які хтось довірив мені без потреби й так наївно, утратила, заподіла по дорозі твою святість і недовірливість, і твою настороженість — геть чисто все, що ти віддала мені; і придбала собі натомість і безвілля, і балакучість, і згідливість, і злу іронію, і фальшивий усміх, і готовність повірити в те, у що вірити не треба; чого я лиш не набула,— ти навіть не знаєш, яких бридких хвороб набуває у світі людська душа,— але ти не бійся, я тебе не забрудню, не зневажу й не заражу своїми болячками й смутками, я можу навіть умерти, зникнути без сліду, зігнати,— а тебе це й не торкнеться, ти зостанешся бути, не бійся, не забирай своєї руки, я нікуди тебе не поведу, не заберу від матері, я просто хочу доторкнутись до тебе, тільки й усього. От хіба що таки напишу про твою першу, істинну й єдину закоханість, коли ти пильнувала із закутка під шкільними сходами того чорноволосого хлопчачка з каро-зеленими очима і як потім, через кілька років, ти довідалась, що він винен у важкому злочині, а ти шукала для цього виправдання; ти одна на білому світі намагалася зрозуміти його вчинок і боялася признатись самій собі, що не бачиш у його вчинку нічого лихого, бо що б він не зробив — то зробив він; не лякайся, якщо я навіть напишу про те, як врешті, через десять років ти раптом зустріла іншого, страшенно схожого чимось на того найпершого, і як від початку все повторилось — він не помічав тебе, лише зрідка її мимоходом погоджувався зглянутися на твою покірність, і як ти знову намагалася виправдати перед світом,— уже значно ширшим, залюдненішим, аніж той дитячий,— усі його вчинки, і як приймала все, наче він дарував тобі скарб.

Ні, ні, не бійся, нічого такого я не напишу. Можу признатись у власних гріхах, каятись чи уперто й затято не просити розгрішення, можу скільки завгодно по ниточці, по волосинці розбирати свою душу, зневажливо насміхаючись над власними болістями — то моя справа, я сама з собою матиму порахунки за те,— а ти не бійся, твоєї маленької, білої душі я не рушу, навіть якщо й напишу, як ти смертельно понад усе на світі боялася втратити матір, як затуляла вуха й тікала, замикаючи всі двері, коли чула десь з вулиці звуки похоронного маршу, як ти ненавиділа свій старий коричневий рояль, бо тебе змушували вчитися на ньому грати, а ти не мала до того хисту, і як плакала за тим роялем, коли його віддали геть із дому, і як уперше сказала неправду й побачила, що за те не обов'язково мусить прийти покарання, навпаки, брехня врятувала тебе від кари, тільки опісля дуже хотілося таки розкаятись і ти ховала обличчя у матеріному подолі й обіцяла сама собі, що такого вже не буде,— а воно знову було; якщо я розповім про це, ти не бійся, маленька, хочеш, я візьму все на свій власний карб, нехай то будуть мої гріхи, щоб ти ходила по світі безневинна, світла й світлоока. Щоб ти ходила по світі.

Ні, з тобою уже нічого не станеться, ти й залишишся така, не бійся, бо я нічого не напишу про тебе, як не зможу сконкретизувати своєї власної сутності; ну, чого ти стоїш, чого дивишся спідлоба тими своїми очиськами? Йди собі далі. Тримайся за

материну руку й іди куди знаєш, можеш навіть казати, що не впізнаєш мене,— зрештою, це ж так і є, звідки ти можеш упізнати мене, якщо ніколи не бачила досі,— йди скоріше звідсіль, поїш мене не зборола спокуса написати про все й навіть більше від усього,— чуєш, іди! Обіцяю-, що не напишу. Обіцяю. Але ти ще не йди, ні. Почекай. Бо якщо таке станеться, якщо я знову, як безліч разів, зламаю клятву, вдам, наче й не клялася ніколи,— послухай, ти вибачиш мені? Розумієш, мені треба наперед знати, бо я ніколи не народжу доньки, не стрінуся з президентом Америки й з бенгальським тигром, не отримаю Нобелівської премії, не вибудую собі хату на березі Дніпра, це я напевно знаю,— але от щодо тієї дівчинки — тут я не можу мати певності, нічого не можу зробити з собою, усяке може трапитись, мала, ба така вже моя. доля — бісове насіння сидить у мені й Не ішнеріниш, не відмовишся, як не одречешся од в'яш'лої долі й не втнеш руку собі — бісове насіння, отак воно, мабуть, зветься, сама себе обдурюю, коли кажу, що зможу обійтись не писати — і не обійдусь, скільки б не вмовляла й себе, й інших. І мені треба знати наперед, чи ти вибачиш, бо нічого не допомагає, коли вже в крові сидить та проклята пристрасть, те затемнення, просвітління, страх, дерзновения, надія, відчай, від початку й до смерті буде все та ж, та ж, та ж одна пісенька — та ти розумієш мене, мала, тому й вибачиш, якщо я напишу про дівчинку, яка тільки й пам'ятає що свою улюблену ляльку, міцно затискаючи її під пахвою і намагаючись не загубити водночас матеріної руки.

Може, ще не тепер, не зразу ось так напишу про цю дівчинку, але ж нічого не пораджу, якщо все, об чім думаю, торкається так чи інакше цієї дівчинки з талісманом і при материній руці.

Буду писати про інше.

Важко дуже вирвати з темряви, з небуття перше слово, перший рядок, як виринається крик новонародженого дитяти.

Не перший крок, а перший крик — саме з нього ми починаємо: з вимоги почути й вислухати й навіть зрозуміти нас, з абсолютно ще неусвідомленого прохання, яке потім вимовляємо чи вагаємося вимовити упродовж всього життя,— і перша фраза в написаному (тобто, поїш що не написаному) творі — це той же акт.

А потім можна забути, викреслити, бо хто ж пам'ятає свій перший крик.

Шукаю актора на роль головного героя. Каторжні пошуки, бо це мусить бути його абсолютний двійник, без роздумів готовий навіть умерти в разі необхідності. І вмирати довелось би по-справжньому, без можливості встати й піти за лаштунки, без надії вклонитися глядачеві після спектаклю і з поблажливо-розуміючою усмішкою прийняти аплодисменти. Треба, забувши про самого себе, прожити життя головного героя, повторивши услід за ним,— чи разом з ним, як більше подобається акторові, — кожен крок, кожную помилку героя, і якщо я помічу бодай найменшу неточність, якщо десь просякне хоча б найдрібніша деталь, яка не співпадатиме з моїм баченням характеру героя, то я без жалю ще й ще раз змушу актора до повторення потрібної мізансцени, фрази, навіть окремого слова чи руху, і вся робота, повторюю, безоплатно, без надії на аплодисменти, бо може так статися, що все скінчиться лише репетиціями і вистава не

відбудеться, декорації будуть спалені, оркестранти розійдуться по домівках, так і не витягнувши скрипок із футлярів, а глядачам повернуть гроші за квитки. А може трапитися ще інакше. Глядачі освищать спектакль, біль же й сором од невдачі припаде зносити акторові, бо головний герой не братиме участі у виставі, більше того — не виключена можливість, що він сидітиме в залі й найущипливіші репліки виходитимуть з його уст, бо він може й не упізнати себе чи навіть зректися, він побачить саму лише маску, якою актор прикриватиме власне обличчя, щоб не такими брлючими були нерозуміння, неприйняття і відречення.

Болючий процес — перетворення матеріалу, життя, прототипу й первооснови в образ. Мені б не хотілось зараз,— та й ніколи взагалі,— називати творені літературою образи "героями". Слово це має свою усталену вже віддавна сутність, своє значення, і для мене воно чомусь не укладається у ту другу, літературну, функцію, яку ми до нього прив'язуємо. Влаштувало б мене більше — дійова особа. Замало тільки у цьому визначенні лаконізму й експресії, але смисл переданий точніше. Однак не в тім річ. Кажу — справді болючий процес перетворення і перевтілення, він втягує в себе й мене, втягує настільки гвалтовно й уперто, що вже ні про що інше міркувати не можу, і здається, наче існую в кількох несумісних між собою реальностях: в тій, заданій мені особисто від народження, і в тих, котрі моя власна думка чи уява задає — кому? Реальним людям, трансформованим в образ? Образам, трансформованим у реальність? Я у кожному з них,— а чи всі вони — в мені? Не знаю відповіді на ці запитання, це щось подібне до того, як би хтось вимагав пояснення: чи то в колосі міститься зернятко, а чи в зерні — колосок, безконечне розщеплення самої себе на тисячу істот, і зворотний процес — поєднання тисячі істот у самій собі, розщеплення своєї свідомості, думок, почуттів і віри — і привласнення собі, безконечної кількості чужих думок, свідомостей, вір, сподівань.

У моїй волі забігати наперед і повертатися назад, на десятки років назад. У моїй волі пов'язувати спогади, ставити героя у ситуації, у яких він насправді не був, і розмірковувати, як би він поведився у цій-таки ситуації, якої ніколи не було? В моїй волі переставляти події у часі, оточувати його людьми, яких він насправді не знав, і змушувати відмовитись від спілкування з особами, яких він знав. Я б могла розважити порівну всі гріхи його й чесноти, аби не було нічого ані забагато, ані замало; могла б зробити його красенем або допасувати шрам на обличчі, щоб та красивість не вражала занадто,— те саме я могла б зробити з його душею.

Та так ми й чинимо звичайно. Всього в міру, навіть того, що надто — також у міру; рівновага,— бо інакше, мовляв, нежиттєво, так, ніби життєвість — це рівномірний розвиток сюжету й характеру за літературними канонами.

А насправді — то зовнішні узаконені хитрощі, і хтось, звинувачений у формалізмі, анітрохи не більше грішний від того, хто користується давно випробуваними способами, випробуваними, перевіреними й звичайними.

А що, коли б робити, приміром, так, як чинить художник: спершу — рисунок, тобто, точніше, підмальовок на полотні, чорний натяк на білому тлі на те, що відбувається,—

власне, це й був сюжет, який потім можна читати відразу, весь, охопивши картину одним поглядом, — далі — перші дотики пензля до полотна, коли трохи змінюється початковий контур чи задум, коли вже являється оку колір, настрої, характер, ідея — при сюжеті й помимо нього також, у тінях і в світлі, у рівновазі й дисонансі.

Чому не вільно так робити й літераторові? Лише тому, що самий матеріал, слово, вимагає послідовності викладу подій, — одну по другій, не інакше, — одночасовість неможливо ні передати, ні прийняти? Але ж слово ще тонший, рухоміший, живіший матеріал, аніж фарба, він настільки гнучкий, що часом буває страшно, — що робити з тією податливістю? — а інший раз настільки упертий, що жахаєшся знову ж таки, — що чинити з тією брилою?

Отже, спробую — нехай спершу лінія, шнурочок, сюжет — те, що було. Хіба те, що було, цікавіше чи важливіше від — чому? Спершу — що, а затим — чому...

Факт за фактом, подія за подією — за одним заходом переказати, що було.

Тридцять років тому молодий сільський хлопець покинув свою домівку й свою рідню і поїхав працювати в місто. Влаштувався на заводі. Власне кажучи, завод той анітрохи не скидався на завод — один-єдиний корпус, ніякого устаткування, ніяких фахівців, п'ять десятків робітників; повоєнне місто, повоєнні проблеми, бракує хліба й картоплі, щоб наїстись досхочу, і нема інструменту, щоб працювати. Хлопець, правда, тоді ще не зовсім знав, якпм має бути справжній завод, і труднощі приймав як належне. Можна було повернутись на село — мати, рідня, тепла хата, харчі кращі, аніж у місті, й земля — це найголовніше, земля: мати вважала, що син її зрадив прадідівський звичай, покинувши землю, як блудний син, котрому нема вороття.

І не вертався, не навідувався — залишився на заводі. Працював так само, як ходив би коло землі, коли б залишився на селі. Працював як умів — найзвичайніше в світі працював. Закінчив десятирічку, потім — школу майстрів. Не збирався робити кар'єру — просто працював. Коли призначили бригадиром — сприйняв це як необхідність, щоб працювати далі. В інститут не поступав, хоча мав таку можливість. Зміни на заводі приймав так само, як зміни у власному житті. Спершу навіть не помічав, що зі зміною, яка відбувалась на заводі, з'являлась незаперечна зміна й у ньому самому. Він того не аналізував. Просто не спадало на думку. Завод мусив рости, а він мусив кінчати школу, мусив бути бригадиром, мусив учити людей, які знали менше від нього; директор мусив приступати до роботи в ту ж годину, що й він сам, і не йти до кабінету, а відразу з'являтися в цеху й також братися там до роботи, бо мусив же хтось показати, як робиться те чи інше, а коли ніхто, крім директора, на той день не знав цього, то нічого дивного не було, що директор мусив стояти біля верстата. Так само б не дивувався, якби будь-хто взявся копати землю. Земля мусить бути скопана, і не має значення, хто це зробить. Робота мала бути закінчена — й не мало значення, хто її виконає.

Одні покидали завод, інші домагалися більшої зарплати, кращої посади — з ним того не було. Запропонували їхати здобувати кваліфікацію в інше місто, на споріднений завод — радо погодився. І аж там зрозумів, — ні, скоріше відчув, — що в себе дома, на своєму підприємстві, може спричинитись до того, що те підприємство стане тяж

більшим і потужнішим. Відчув, що від нього залежить ще щось — окрім добре виконуваної роботи. Повертався додому з тужним жалем, що застане знову маленьке господарство, якому ще так далеко до справжньої досконалості. Поволі й непримітно до нього почала приступати слава. Він не набивався їй, він навіть і не уявляв, що вона може початись із звичайної балачки з газетним кореспондентом.

І все-таки, незважаючи на славу, залишався самим собою — самим собою прп тих колосальних змінах, які відбувались в ньому. То виглядало так, наче зерно, що одвіку лежало в ґрунті, стало врешті пробиватись крізь товщу землі до світла. Або ж так, наче струмок раптом зробився глибокою рікою, хоча плив і далі поміж тими самими берегами, не пробуєчи міняти русло. Чиста й непорушна цільність залишалася у людині. Наче брила мармуру, обтесувана зовні, починала просвічуватись теплим струменем ясності зсередини, не змінюючи своєї потужної міцності.

Одружився. Жінка при пологах умерла. Син був уже зовсім інший. Недовірливий, бистріший — молодший. З'явилась квартира; усе в квартирі; потім — автомашина: міг купити автомашину, заробітки мав уже добрі. Син пішов учитись в інститут, батько отримував нагороди за свою працю — і от настав рік, коли з'ясувалось, що цех, у якому він працював, заводові, власне, уже й не потрібен, настільки змінився профіль виробництва. Завод починав виробляти нову продукцію, нова продукція вимагала нової площі, витісняла все колишнє, увійшла навіть у цех, який був першим, який більше, ніж усе на заводі, належав йому, був воістину його життям і смислом його існування — не тому, що так писали в газетних статтях про нього, а тому що й справді так було: це була його робота, іншої він не знав і не бажав, якби хотів, то напевно б зважився шукати, це було б простіше, ніж зважитися піти з села в місто у важкий і давній повоєнний рік. Устаткування з цеху передавали новому заводові, уже закладено фундамент того нового заводу, уже зводились його корпуси — в іншому кінці міста, і в цеху залишалась тільки одна виробнича лінія, з якої сходила та, давня, звична, своя продукція,— і при ній залишався він, мій герой, і ті робітники, що обслуговували її, стояли при ній, як при землі — не рік, не два, і навіть не десять. Решта знаходила роботу тут же, поряд, в інших цехах, здобувала нову професію, готувалась перейти на тон новий завод.

Мій герой не гадав покидати своєї роботи, свого місця і залишався на своєму посту з повним розумінням необхідності того процесу, свідком якого був — без гіркоти й урази; він радів з появи нового підприємства, радів, що з його — таки з його — цеху тепер удруге росте завод,— але не міг покинути цього майже неіснуючого вже цеху. Так само, як не покидав його протягом попередніх тридцяти літ.

Чоловік цей зробився для мене таким цікавим, що я сама наче зовсім змаліла перед ним з усякими своїми розумуваннями й мудруваннями над життям. Чоловік цей здавався воістину самим життям, яке не в усьому було зрозумілим мені, і я пробувала знайти відповідь на безліч "чому" в його поведінці і вчинках, хоча назовні все було таким простим, звичайним, закономірним.

До нього прийшло якось ніби само собою розуміння великої державної справи,

розуміння необхідності прогресу, і в той же час він ніби виявився людиною, яка не може відірватися від того, що звичне для нього. Тільки тепер тим звичним був завод, а не земля.

Мій герой при мені, коли я буваю на самоті и коли опиняюсь у галасливій компанії. Ми разом ходимо по місту, я чую його кроки в парку, на алеї, де нема насправді жодної живої душі на ту мить окрім мене, ми удвох дивимось телепередачі й удвох сидимо біля обіднього столу, він присутній, коли я розмірковую над речами, що здаються мені надто важливими, і коли сперечаюся про дурниці, які відразу ж забуваю, і я вже не знаю, хто за ким пильнує, хто кого вивчає, хто чий вчинки зважує... Більше того — ця людина чи вже образ її, визначений моєю уявою, виросла до незвичних масштабів, і я пробую порівнювати сенс свого життя і життя свого героя — тобто вже не знаю, чи героя, чи тієї людини, з якої герой почався, я суджу власні вчинки з його точки зору, а часом змушена під його впливом змінювати свою поведінку.

Було ж знайомство з реальним чоловіком, спокійним, симпатичним, врівноваженим, була перша звичайнісінька бесіда про буденні речі, і ось з часом якраз ця звичайність і почала викликати сумнів,— а чи й справді усе так звичайно? — почала породжувати зацікавлення, реальна людина перевтілювалась в образ, а образ знову ж таки вимагав (постійний, але завжди дивовижний зворотній зв'язок) реального втілення у живе, у плоть, щоб та плоть справді мала кров і душу, знала і біль, і втіху, щоб стояв дім, де та нова людина могла б виспатись і заховатись від дощу та від надокучливих співбесідників і де могла б крийняти друзів,— мусило бути місце, де б та людина працювала, колеги, з якими спілкувалась би...

Можна було оточити його найрізноманітнішими людьми, додуматись до найгостріших конфліктів, які він би мусив у силу свого характеру розв'язувати, бо він же, на мою думку, не з тих, хто має уміння,— не так бажання, як уміння,— обійти конфлікт.

Але я найбільше хотіла просто зрозуміти те, що мала перед собою. Я не вигадувала легенди свого героя — не маю нахилу до заплутування клубка тільки для того, щоб потім його розплутувати, сюжет і події цікавлять мене остільки, оскільки з них самих, незаданих, звичайних ніби, випливає проблема, яку треба розв'язати.

Я мушу хоч трохи, а таки зрозуміти цього чоловіка, хоча таки ж спершу, коли я ще не знала його так добре (принаймні так, як знаю тецер), я пробувала придумати ситуації для нього, звичайно, не надто відходячи від життєвих можливостей,— усілякі ситуації, в яких так чи інакше міг би виявитись його характер, і таких ситуацій було багато, і всі я поступово відкидала, вони не давали мені ніякого розв'язку, деякі з них видавалися фальшивими порівняно з чистою простотою істинної життєвої лінії мого героя. Коли я пробувала, приміром, зрозуміти щось у замкненій. для світла, майже потаємній стороні його життя, коли мені хотілося узнати щось (не задля примітивного задоволення власної цікавості, а таки задля того, щоб збагнути до кінця всі загадки людини), то тут він так відсторонювався від мене, що я аж починала зневажати саму себе й мені не залишалось нічого іншого, як таки домислювати ситуації, таки трохи

фальшивити, і це зовсім було не те, чого мені праглося насправді — пізнати свого героя, це означало для мене те саме, що розкласти світло на всі його кольори, щоб бачити водночас і єдність, і розчленованість цього характеру, й причини вчинків. Виразно було видно, що це людина, яка стоїть над обставинами, уміє ними керувати, а в той же час уміє ті обставини зрозуміти й при потребі прийняти, не від-кидаючи їх, і вміє це зробити з якоюсь доброю прямою.

Шукаю актора на роль головного героя.

Але хіба ж не в моїй волі переконати саму себе, що ось до мене вже підійшов, наблизився незнайомий досі чоловік, привітався і...

Вибачте, що кажете? Ви актор? І хочете грати роль мого героя? Справді? А коли я вам скажу, що головний герой — визначення досить умовне, і головний, і герой — тільки данина літературній термінології, брак точнішого слова? Коли скажу, що він звичайна людина, мій герой?

Актор:

Це мене зовсім не лякає і не дивує. Як стверджує відомий астроном Шеплі, Всесвіт настільки грандіозний, що в ньому почесно грати навіть дуже скромну роль. Крім того, астроном дуже образно зазначав, що людина тепер усвідомлює себе одним з головних учасників грандіозних еволюційних гонок і здебільшого весело простує в одному товаристві з вібруючими атомами, випромінюючими зорями, з туманностями, з вічнозеленими лісами, птахами й метеликами. Тому звичайність нині — річ дуже відносна.

Подумавши, я відповідаю:

Цікава думка. Переконливий аргумент у нашій розмові. Зручно мати справу з людиною, яка запам'ятовує прочитане чи почуте і вміє тим скористатися. Це на вашу користь у даному випадку, бо ж запам'ятати вам доведеться багато, але доведеться також чимало забути, зокрема Шеплі й цитату з нього, бо річ у тім, що герой, якого ви погоджуєтеся зрозуміти й роль якого хочете грати, не знає про Шеплі й навряд чи задумувався над тим, що він перебуває в одному товаристві з вібруючими атомами. Цитати з Шеплі заважатимуть вам у ролі мого героя.

Актор:

Збути чи не забути цитати, а також дещо інше, відоме мені,— то вже моя турбота. Я зовсім не переконаний, що це справді слід робити задля ролі. Адже він такий чи інший — з вашої волі, правда?

Я кажу:

Надаєте значення моїй волі? Справді? Часом мені здається, що нема на те все моєї волі, усе діється поза нею.

Актор:

Пояснити вам, як це відбувається? Народжена вашою уявою дійсність абсолютно відчужується від вас, стає чимось самостійним — і вам тоді не залишається нічого іншого, як зафіксувати цю нову реальність. Будь ласка, познайомте мене з вашим героєм. Переконаний, що після кількох зустрічей ми з ним порозуміємось, і він буде

знати дещо й про Шеплі.

Я кажу:

Чи це аж так необхідно? І знаєте, вам не бракує самовпевненості. Боюся, що ви в такому разі не зрозумієте мого героя — якраз самовпевненості йому часто бракує.

Актор:

Так, так, ще Фейербах казав: засумніватися у самому собі — найвище мистецтво й сила. Може, це п правда, але якраз тепер я не маю права на сумніви — сумніваючись, не зважусь на роль, яку ви мені пропонуєте.

Я кажу:

От знову — Фейербах, а перед тим було модне слівце — відчуження. Чи не маєте наміру пояснити моєму героєві, яка різниця між системою Станіслав-ського й системою Брехта і яку з них ви сповідуєте, якою скористаєтесь, щоб грати роль? Ні Шеплі, ні Фейербаха не знає мій герой, та й ви навряд чи знаєте щось більше поза цитатами. Великим людям і на гадку на спадає, що хтось може хапатися за їх думки по-снобістському, без потреби...

Актор:

А я б і образитися міг, їй-бо! Маю намір підписати контракт на таких не вигідних для себе умовах — ймовірність загинути без аплодисментів, ніякої оплати ані надії на славу — і все ж серед тих не вигод не було говорено про зневагу. З якої рації ви закидаєте мені снобізм? Я кажу:

І не збиралася ображати вас. Мабуть, просто надто категорично висловлююся. Вибачте. Зараз я спробую познайомити вас із моїм героєм. Бачите, он там біля лікарні, що на перехресті двох вулиць, щойно зупинився легковий автомобіль, з нього вийшов сивуватий високий мужчина, ще навіть не прикривши дверцят автомашини, він уже підводить голову вгору, відшукуючи поглядом знайоме обличчя у вікні,— це і є та людина, роль якої ви повинні зіграти. Він приїжджає сюди щодня о п'ятій, йому нетерпеливиться побачити невістку — вона тепер у пологовій лікарні,— бачите, він киває невістці рукою і щось говорить усміхаючись,— звичайно, вона не чує ані слова, але теж, напевно, усміхається. Він називає її донето, вона його — татом, і це подобається його синові. Зараз він передасть невістці пакунок, потім знову кивне на прощання і поїде до себе додому,— він матиме цього вечора досить часу, і ми зможемо врешті поговорити з ним,— аби тільки він погодився, бо за характером ця людина не дуже балакує.

А тепер уявіть собі симпатичного довготелесого хлопчину з широко розставленими сірими очима п широким, веселим ротом — це син мого героя, мій герой віддав чималу частину свого життя й сил на те, щоб викохати, виростити цього безтурботного на вигляд хлопчиська, котрий ходить у зношених джинсах і з сумкою через плече — одно слово, еталон сучасного студента. Можливо, він так само, як ви, цитує Шеплі чи ще там когось іншого... Одружився цей студент три роки тому з таким же безтурботним на вигляд дівчам вісімнадцяти років від роду, в таких же зношених джинсах і з сумкою через плече. І ось тепер вони чекають сина — принаймні не сумніваються у тому, що це

має бути син.

Імен їхніх я вам ще не сказала — запам'ятайте, прошу: Федір Пилипович Журило, це, ясно, батько, мій герой. Спокійне, симпатичне ім'я, воно йому пасує. Син — Богдан, у дитинстві й для дружини — Данко, Дан,— для нас, звичайно, Богдан. Дружину його звати Ангеліною, але всі кличуть Гелею, то й нам дозволено.

Ангеліна розповідає:

Так, той високий сивуватий мужчина — він щойпо вийшов з автомобіля і, ще навіть не закривши дверцят, уже нетерпляче підводить голову вгору, відшукуючи поглядом знайоме обличчя у вікні; цей мужчина — батько мого чоловіка, я кличу його татом, і це подобається нам усім трьом. Він завжди приїжджає сюди, до лікарні, рівно о п'ятій, йому хочеться побачити мене, і тому я вже зарані стою біля вікна.

Притулившись лобом до шибки, відчуваю прохолоду скла й морозяне тремтіння повітря внизу на вулиці. Здається, що розрізняю легкий туманець пари біля його вуст, коли він щось говорить і усміхається, махаючи злегка долонею. Ми обоє розуміємо, що балачка на такій відстані даремна, ніхто з нас не чує й слова, і все-таки щодня розмовляємо в такий спосіб. Виглядає він дуже елегантно в своєму новому пальті, зручний крій одягу не в'яже рухів, шарф трохи вибився з-під коміра й видно гарну, вправно зав'язану краватку, хтось міг би подумати, що цей немолодий уже чоловік пильнує за модою і дбає про свій вигляд, але насправді він зовсім байдужий до власної зовнішності, просто тато наш належить до тих щасливих людей, яким пасує будь-яке вбрання.

Трамвайні рейки, схожі на рівнесенькі замерзлі струмочки, холоднуватим сірим блиском прорізають бруківку, і по тих прорізах ковзають колеса. Обличчя пасажирів, коли дивитися з мого вікна, мають вираз якоїсь неприсутньої задуми, я встигаю за тих кілька секунд, що трамвай пропливає внизу, розрізнити цей вираз — напевно, усі вони виглядають так тому, що позбавлені можливості зараз, цієї ж миті, вибрати якийсь інший напрямок руху й змушені підкорятися волі рухомої червоної коробки.

Трамвай заслоняє тата, а коли я вже знову можу бачити протилежний бік вулиці, батько переходить бруківку, в руках у нього коричневий портфель, я знаю той портфель, віддавна батько ним користується як господарською сумкою, і зараз у портфелі є щось, призначене спеціально для мене — обов'язково те, що я люблю. Разом з харчами буде й записка, почерк у батька чудний, кострубатий, з дивною літерою "я", щось середнє між "а" та "є", з гачком при боці, й фрази також незграбні, як уся спроба звичної до стриманості немолодої людини виявити назовні свою ніжність.

"Журило"! — розкотисто вигукує санітар, наче я хтозна-як далеко від нього, і я беру пакунок, примощую його на тумбочці, а сама повертаюся до вікна, батько, напевно, уже знову стоїть біля автомашини, дивиться угору, вишукуючи моє обличчя. Знаком намагаюся подякувати йому й пояснити, що завтра нічого не треба приносити і що записку не писатиму; він усміхається, махає на прощання рукою і сідає у машину. Тепер, коли я не бачу його долоні на дверцятах, машина втрачає свою індивідуальність, щось особливе, чого їй надає,— так мені здається,— батькова присутність,— і,

змішавшись з потоком інших автомобілів, зникає з-перед моїх очей.

Поміж тим, що батько утиснув сьогодні в прозорий мішечок з харчами, я знаходжу в коробці з-під печива новеньку книжку, перекладений з англійської на польську якийсь детектив — сюди, у пологове відділення, суворо заборонено приносити книжки, і татова маленька конспіративна хитрість і те, як він відчув, що мені потрібна книжка і саме така — ні до чого не зобов'язуючий детектив,— зворушує мене ще більше, ніж старанно загорнені, кожен окремо, апельсини й гранати.

Час, перебутий у лікарні, так загострив мої почуття, що я все сприймаю оголеним серцем, і біль від того чорніший, а найдрібніша радість напливає яскравими червоними спалахами, від яких можна осліпнути. Намагаюсь угамувати себе, пробую навіть говорити повільно, стиха й наче збайдужіло, бо треба вберегти всю силу, яку маю, для того дня й моменту, на який чекаю з острахом і з довірою заразом, який наближається до мене, немов мить дивовижного відкриття й прозріння, раптової зміни в мені самій і в цілому світі.

Довкола мене чужий біль і чужий крик стають початком нового життя і надії, і мене пронизує усвідомлення, що тільки єдиний раз у людському бутті жорстокий, майже нестерпний біль обертається радістю. Не люблю тепер дивитись на себе в дзеркало — негарна, обличчя у плямах і розпухлий ніс, губи як у негритянського божка, добре, хоч із волоссям нічого поки що не подіялось, але все одно це мало рятує, я не належу до таких щасливих, як тато, людей, які гарно виглядають у всякому одязі. Лікарняний халат зовсім не пасує мені, він ледве сходиться під грудьми, я ходжу, як сита вгодована качка, і, підсміхаючись сама із себе, складаю руки па опуклому животі.

Лікарі сказали, що мені доведеться аж цілих два місяці перебути в лікарні, щоб усе закінчилося гаразд, і я спершу мало не ридала з того приводу — терпіти не можу лікарень, а найбільше тих лікарняних балачок поміж жінками: то така бридка нудота,

що лПожшіолітд можна. Але що мала робити — коли треба, ТІ" іі треба, якби йшлося тільки про мене, то б но погодилась, але ж річ не в мені. А тепер навіть ради, що сиділа тут замкнена, навіть не пробую умовити л і їси ріп, щоб дозволити Богданові побачитися зі мною, л просто щаслива, що він не бачить мене такою, и потім усе буде нормально, усе, як раніше, та пін потім і не матиме часу приглядатись аж так дужо, чи я змінилась. Через вікно йому видно лише мо